

Olsztyn, dn. 04.12.2023

Ks. dr hab. Sławomir Ropiak, prof. UWM
Uniwersytet Warmiński – Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii

Recenzja rozprawy doktorskiej:

**Ks. mgr lic. Ryszard Kilanowicz, „Rola i znaczenie przewodniczącego liturgii po Soborze Watykańskim II”, napisana pod kierunkiem ks. dra hab. Janusza Mieczkowskiego
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydział Teologiczny, 2023, ss. 290.**

Sposób celebrowania rzymskokatolickiej liturgii ulega stopniowym, ale coraz silniejszym zmianom. Wystarczy pobieżnie porównać przedsoborowy ryt z *novus ordo*, by wskazać na wiele różnic, między innymi: wprowadzenie języka narodowego zastępującego łacinę, przebudowę prezbiterium z ołtarzem i amboną, czynny udział uczestników w zgromadzeniach eklezjalnej wspólnoty oraz aktywny udział osób świeckich w różnorodnych funkcjach i posługach. Już te wymienione aspekty współczesnego przeżywania liturgicznych wydarzeń rodzą pytania o przewodniczących liturgii, o ich tożsamość i stojące przez nimi zadania. Ksiądz doktorant Ryszard Kilanowicz dostrzegł potrzebę aktualizacji odpowiedzi na narastający problem. Rzeczowo podjął się systematycznego przebadania roli oraz znaczenia przewodniczącego liturgicznych ceremonii i obrzędów w nurcie reformy wytyczonej przez Konstytucję o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*.

Komunijny wymiar Kościoła jako wspólnoty zjednoczonej na modlitwie, domaga się dziś od celebansów i przewodniczących zachowania doksologicznego wymiaru służby Bożej oraz pielęgnowania piękna zarówno w Eucharystii, jak również w innych celebracjach liturgicznych i obrzędach. Zbawcze i uświęcające misteria wręcz domagają się od przewodniczącego coraz pełniejszej świadomości swej roli oraz dojrzałego wprowadzania ludu Bożego w modlitwę i dialog z Bogiem. Dawanie lub przewodniczenie sakramentom, prowadzenie nabożeństw i udzielanie błogosławieństw składają się na złożoną rzeczywistość kościelnej posługi.

Ksiądz Doktorant jako liturgista odpowiedzialnie podjął wyzwanie wyrosłe ze przekształceń społeczno-kulturowych w obrębie oddawanego kultu Bożego i uświęcenia wiernych Kościoła powszechnego, koncentrując się głównie na rzeczywistości bezpośrednio dotyczącej rzymskokatolicką wspólnotę w Polsce.

1. Opis rozprawy

Zakres badań podjętych przez ks. mgr. lic. Ryszarda Kilanowicza określił temat rozprawy „Rola i znaczenie przewodniczącego liturgii po Soborze Watykańskim II”. Rezultat pracy został przedstawiony w sześciu rozdziałach: 1. Przewodzenie ludowi w Starym i Nowym Testamencie (s. 48-77); 2. Odnowa liturgii Soboru Watykańskiego II (s. 78-117); 3. Zgromadzenie liturgiczne w historii Kościoła (s. 118-151); 4. Kapłaństwo chrzcielne (s. 152-178); 5. Kapłaństwo służebne (s. 179-224); 6. Zadania i miejsce przewodniczącego zgromadzenia liturgicznego po reformie Soboru Watykańskiego II (s. 225-284). Zasadniczy korpus rozprawy poprzedza: po stronie tytułowej, abstrakt ze słowami kluczowymi (s. 2), spis treści (s. 3-6), wykaz skrótów (s. 7-9), bibliografia (s. 10-40), oraz wstęp (s. 41-47); a wieńczy: zakończenie (s. 285-290).

Na początku badań została ukazana starożytna perspektywa osób pełniących funkcje w kultycznych zgromadzeniach. W pierwszym rozdziale studium zostało skoncentrowane wokół poszukiwania biblijnych wzorców przywództwa z nadania Bożego i związanych z tym aspektów. Z pośród postaci wybranych przez Boga omówieni zostali: Abraham, Mojżesz, Jozue, sędziowie, prorocy, pisarz Ezdrasz, Juda Machabeusz, Jan Chrzciciel oraz apostołowie. Zostali przedstawieni jako przywódcy, a także pośrednicy, którzy z Bożego ustanowienia stali się duchowymi przewodnikami. Stanęli na czele ludu i przewodniczyli mu na drodze kontaktu i kultu Jedynego Boga.

Podsumowując dziedzictwo zakorzenione w Biblii ks. Doktorant wskazał na powtarzający się mechanizm wybrania jednostki. Bóg szuka osób, które będą przewodziły Jego dialogowi z człowiekiem. Nadal powołuje ludzi na wzór patriarchów, proroków i sędziów, aby w Kościele w liturgicznej przestrzeni przewodzili i przewodniczyli tym, którzy pragną oddawać chwałę Bogu oraz uświęcać siebie i swoją codzienność.

W drugim rozdziale została omówiona problematyka przewodniczenia liturgii, która wpływa z teologii liturgii i obrzędów Kościoła po Soborze Watykańskim II. Najpierw nakreślono okoliczności historyczne i wskazano na ramowe założenia, które stały się tłem wydarzeń soborowych, szczególnie reformy liturgicznej. Dało to możliwość ogólnego spojrzenia na niektóre procesy, które poprzedziły zmiany zapoczątkowane dużo wcześniej. W przedstawionej rozprawie Doktorant wskazał na nieuchronność reformy liturgicznej jako fundamentalnej kwestii urzeczywistniania się Kościoła we współczesnym świecie. W uzasadnieniu tego twierdzenia argumentował, że forma celebracji, którą wypracował Sobór Trydencki, w wielu aspektach przestała wyrażać tożsamość Kościoła gdyż rozbudowana i

nawarstwiająca się w niej symbolika wielokrotnie coraz trudniej bywała zrozumiała, jak się wyraził „nawet dla ludzi samego Kościoła”.

W systematycznej refleksji zostały omówione szczegółowe tematy z perspektywy *aggiornamento* Kościoła. W scharakteryzowanej definicji liturgii w świetle nauczania ostatniego soboru ks. Doktorant dodatkowo wyszczególnił tematy: wykonywanie kapłańskiego urzędu Jezusa i uobecnianie misterium paschalnego oraz podkreślił dwa wymiary wspólnotowy i eschatologiczny. Z istotnie ważne kwestie soborowych zmian zostały uznane: udział w liturgii oraz miejsce przewodniczenia. Stąd w podsumowaniu ks. Doktorant podkreślił znaczenie nowych kierunków definiujących liturgię, które zmierzają do wczesnochrześcijańskiego rozumienia zgromadzenia liturgicznego jako podmiotu sprawującego liturgię oraz osoby przewodniczącej temu zgromadzeniu. Konsekwencją takiego ujęcia jest wystrój kościoła z odpowiednim usytuowaniem miejsca ukazującego funkcję i obecność przewodniczącego w zgromadzeniu.

W trzecim rozdziale dysertacji opracowano temat dotyczący zgromadzeń liturgicznych na przestrzeni wieków. Na tle ewoluujących dziejów Kościoła zostały wyeksponowane główne cechy charakteryzujące sposób rozumienia i przeżywania kultycznych zebrań chrześcijan. W doktoracie Pismo Święte jest punktem wyjścia do wyjaśnienia bogactwa zbawczego i uświęcającego wydarzenia, którym jest zgromadzenie liturgiczne. W oparciu o analizę typicznego, synajskiego zgromadzenia wskazano na cztery istotne jego elementy: zwołanie w imię Boga, odnowienie Przymierza przez ponowne wsłuchanie się w słowa Pana, składanie ofiar oraz szczególna obecność Pana pośród zgromadzenia. W ekonomii Nowego Testamentu główne punkty, to gromadzenie przez Jezusa grupy Apostołów i szerokiego grona uczniów, wydarzenia z synagog, wyjątkowa Ostatnia Wieczerza, „łamanie chleba” opisane w Dziejach Apostolskich, *Ekklesia* w ujęciu Pawłowym, i apokaliptyczne gody Baranka w Nowym Jeruzalem. Następnie zamieszczono najbardziej znamienne wypowiedzi Ojców Kościoła w tym temacie. Nie zabrakło odwołania się do „Didache” oraz powołania się na „Apologie” św. Justyniana, „Tradycję Apostolską” przypisywaną św. Hipolitowi, a także uwzględnienia autorytetu św. Ignacego z Antiochii. Przy omawianiu zgromadzeń w wiekach średnich wskazano na proces stopniowego odsuwania wiernych od akcji liturgicznej i zatraćania się świadomości wierzących o ich współuczestnictwie w składaniu Ofiary. Wśród rozmaitych czynników zewnętrznych i wewnętrznych wskazano także trudności językowe, z racji obowiązującego języka łacińskiego. Uwzględniono kwestię obowiązkowości uczestniczenia w niedzielnych zgromadzeniach, corocznej spowiedzi i wielkanocnej Komunii świętej (Sobór Laterański IV w roku 1215). Wskazano przy tym na średniowieczne przeakcentowania

teologiczne, ukształtowanie różnych form kultu Eucharystii, wypracowanie dogmatów przeistoczenia i rzeczywistej obecności Chrystusa Pana pod postaciami konsekrowanego chleba i wina.

Ks. Doktorant wyszczególnił Sobór Trydencki jako kolejny etap w ewolucji zgromadzenia liturgicznego. Wskazał na proces utrwalania się zaniku idei wspólnotowego spotkania. Wykazał, że w wyniku polemiki z reformacją nastąpiła centralizacja kultu i usztywnienie obrzędowe. Zdelegalizowano wiele tradycji i rodzin liturgicznych. Upowszechniła się praktyka codziennych Mszy świętych cichych. W wyjaśnianiu zachodzącego procesu ks. Doktorant wskazał, że zmniejszenie liczby uczestników liturgii doprowadziło do przejścia przez kapłanów wielu funkcji, które przedtem spełniał chór i wierni. W częściach dialogowanych w imieniu zgromadzenia występował akolita lub ministrant. Równolegle do Mszy świętych rozwijano modlitwę prywatną kosztem wspólnotowej. Wierni wyposażeni w książeczki do nabożeństwa i różańce nie odczuwali większej potrzeby aktywniejszego uczestniczenia we Mszy świętej.

Okres między Soborem Trydenckim a Soborem Watykańskim II charakteryzował się stopniowym odchodzeniem od indywidualizmu do wspólnotowego przeżywania eucharystycznego Misterium. Coraz bardziej rozwijający się ruch liturgiczny powoli przygotowywał społeczność powszechnego Kościoła do powrotu do źródeł i pierwszych wieków chrześcijaństwa. Finalizując ewolucję pojęcia zgromadzenia liturgicznego ks. Doktorant wypunktował i omówił główne idee *instauratio* Soboru Watykańskiego II. Odwołując się do *Sacrosanctum Concilium* stwierdził, że zgromadzenie liturgiczne nabrało nowego znaczenia w życiu Kościoła, stając się w pewnym rodzaju teologicznym symbolem, znakiem widzialnym dla rzeczywistości nadprzyrodzonej. W doktoracie zostały wskazane cztery wymiary (za KL 5-8): obecności Boga w historii zbawienia; przestrzeni i miejsca, w którym wykonywany jest kapłański urząd Jezusa Chrystusa; objawianie się natury Kościoła w zgromadzeniu liturgicznym oraz odniesienie do rzeczywistości eschatologicznej. Uściślono też pojęcia łacińskie pojęcia czasownika *celebrare* i rzeczownika *celebratio*.

W zakończeniu trzeciego rozdziału ks. Doktorant streścił główne koncepcje zgromadzenia liturgicznego na przestrzeni minionych wieków. Stwierdził, że fundamentu eklezjalnego zgromadzenia należy upatrywać w sakramencie chrztu, który otwiera przed człowiekiem skarbnicę łask jakie ma Kościół. W tym ujęciu Sobór Watykański II przeniósł akcent na człowieka, odczytując jego miejsce w świetle życia Kościoła i liturgii.

Konsekwentnie rozwijając powyższą myśl ks. R. Kilanowicz przeszedł do czwartego rozdziału rozprawy dotyczącego problematyki kapłaństwa powszechnego. Całość tematu

została zogniskowana wokół trzech podstawowych punktów: chrzest jako sakrament kapłaństwa, nowy lud Boży oraz udział ochrzczonych w kapłańskim, prorockim i królewskim posłannictwie Chrystusa w ujęciu Katechizmu Kościoła Katolickiego.

W swych badaniach ks. Doktorant twierdzi, że czynny udział wiernych w liturgii wyrasta z prawdy o Mistycznym Ciele Chrystusa Pana. Kościół objawia się i urzeczywistnia przede wszystkim w pełnym i czynnym uczestnictwie całego ludu Bożego w liturgii, a zwłaszcza w Eucharystii. Wierni uczestnicząc we Mszy świętej przyczyniają się do budowania Kościoła jako społeczności, a także przyczyniają się do wzrostu i dojrzewania życia chrześcijańskiego w sobie. Wspólne uczestnictwo w liturgii staje się węzłem jednoczącym wszystkich wiernych, daje poczucie wspólnoty parafialnej, łączy z całym Kościołem i Najwyższym Kapłanem Jezusem Chrystusem.

W liturgii Bóg przemawia do ludu swego i Chrystus Pan w dalszym ciągu głosi swoją Ewangelię. Owocność udziału w liturgii będzie pełniejsza i skuteczniejsza w zależności od świadomego i czynnego uczestnictwa w niej wiernych. Stąd zachodzi potrzeba rozwijania eklezjologii, którą wyznaczyła soborowa konstytucja „Lumen gentium” oraz Katechizm Kościoła Katolickiego.

W podsumowaniu ks. Doktorant ujął chrześcijańskie życie jako uczestnictwo w zbawczej misji Jezusa Chrystusa jako Proroka, Kapłana i Króla. Człowiek, przez sakrament chrztu świętego zostaje włączony do Kościoła. Stając się jednym z członków Mistycznego Ciała Chrystusa uczestniczy w zadaniach, jakie podjął i wypełnił Jezus Chrystus. Przeniesienie akcentu w liturgii na zgromadzenie jako podmiotu sprawowania liturgii ukazuje poszczególne funkcje liturgiczne w nowym świetle. Wszystkie zadania wynikające z kapłaństwa chrzcielnego, także przewodniczącego zgromadzeniu, mają charakter służebny wobec całego Kościoła, który reprezentowany jest przez lokalną wspólnotę gromadzącą się wokół ołtarza Pana.

Na zawartość piątego rozdziału dysertacji składa się osiem szczegółowych punktów o kapłaństwie służebnym, dawniej określanym jako hierarchiczne. Punktem wyjścia jest omówienie etymologii słowa – kapłaństwo. Następnie poszerzono ideę urzędu kapłańskiego funkcjonującego w innych religiach poza chrześcijańskich. W dalszym omawianiu problematyki kapłańskiej uwzględniono proces ewolucji będący konsekwencją stopniowego Objawienia Bożego, a więc w Starym Testamencie i w Nowym Testamencie. W porządku Nowego Przymierza wyodrębnione zostały: Kapłaństwo Jezusa Chrystusa oraz urzędy stopniowo wyłaniające się w pierwotnym Kościele w procesie rodzenia się, kształtowania i rozrastania, a więc: Dwunastu; Apostołowie; Siedmiu; prezbiterzy, biskupi, diakoni, prorocy,

nauczyciele i ewangeliści; Pasterze, przewodnicy i przełożeni. Osobno została omówiona koncepcja Ojców Kościoła o kapłaństwie. Następnie Doktorant poświęcił uwagę na stan kapłański w średniowieczu. Ostatnie dwa punkty dotyczą kapłaństwa po Soborze Trydenckim oraz teologii kapłaństwa po Soborze Watykańskim II.

W tym rozdziale przewijał się stały motyw wskazujący na służebny charakter posługi przewodniczącego liturgii. Kapłaństwo hierarchiczne, zwane też ministerialnym, w swej istocie jest przedłużeniem obecności i władzy Chrystusa - Najwyższego Pasterza pośród swego ludu oraz służbą na rzecz powszechnego kapłaństwa ochrzczonych. W Kościele rzymskokatolickim rola i zadania jego członków zakorzenione są w Jezusie Chrystusie. Także istota kapłaństwa służebnego wynika z tego zjednoczenia, co z natury przekłada się na rozumienie i stawanie na czele zgromadzenia liturgicznego, aby jej przewodzić. Opisanie kontekstu i przemian zachodzących w historii Kościoła, w postrzeganiu sakramentu święceń, jak i roli zgromadzenia liturgicznego, miały na celu przybliżenie zadań i roli przewodniczącego po Soborze Watykańskim II. Określenie tych zadań przejawia się także w fizycznej formie, poprzez usytuowanie przewodniczącego liturgii, któremu przysługuje właściwe miejsce w prezbiterium, jak i we wspólnotcie.

Ten ostatni punkt stanowi jednocześnie przygotowanie do szóstego rozdziału pracy, który poświęcony został praktyce współcześnie znanej i występującej w polskich kościołach. Ostatni rozdział zawiera pozytywny zarys zadań i miejsca przewodniczącego zgromadzeniom liturgicznym, które wynikają z sakramentu święceń. Wyszczególnieni są biskupi i prezbiterzy, którzy z racji święceń, działają w osobie Chrystusa Głowy – *in persona Christi Capitis*. Wprawdzie sprawowanie liturgii jest dziełem całego Kościoła, jednak w przestrzeni przewodniczenia obowiązuje hierarchiczność i porządek w możliwościach oraz posługiwaniu eklezjalnej wspólnotcie. Największa odpowiedzialność i najszerszy zakres działania w liturgii i jej przewodniczeniu przypada w udziale biskupowi, który urzeczywistnia potrójną misję Jezusa Chrystusa. Biskup stoi na straży świętej liturgii i jest pierwszym szafarzem w misji uświecania powierzonej mu diecezji. On też przekazuje prezbiterom cześć swoich zadań i obowiązków w sprawowaniu świętej liturgii, stawiając ich na czele lokalnych zgromadzeń liturgicznych. Prezbiterzy sprawując liturgię dla wspólnot parafialnych odpowiadają za życie sakramentalne przed biskupem. Diakoni, którzy wyświęceni są do służby, pomagają w niektórych zadaniach biskupowi i prezbiterom w razie ich nieobecności oraz w mniejszych wspólnotach, do których mogą być delegowani przez wyżej wymienionych.

W rozprawie doktorskiej zostały omówione następujące zadania wynikających ze święceń prezbiteratu: gromadzenie wiernych, rozpoczynanie liturgii, informowanie zebranych,

zachęcanie i pouczanie, milczenie, głoszenie słowa, zanoszenie modlitwy do Boga w imieniu wspólnoty, zanoszenie modlitwy za siebie, składanie ofiary i rozdzielanie Ciała Pańskiego oraz rozwiązywanie zgromadzenia. Osobno omówiono także zadania wynikające ze święceń diakonatu.

W misji przewodniczenia wspólnotom modlitewnym z racji braku szafarza zwyczajnego Kościół może upoważnić wybranych wiernych, aby przez ustanowienie lub posłanie kierowali wspólną modlitwą w zastępstwie kapłana i diakona. Jest to nie tylko odpowiedź na brak duchownych, ale szukanie i rozumienie udziału wierzących w kapłaństwie chrzcielnym otrzymanym wraz z włączeniem do Kościoła. Wszystkie te zadania i obowiązki, jak również funkcje sankcjonuje prawo kościelne, które ma na celu troskę o oddanie chwały Bożej i uświęcenie człowieka w każdej przestrzeni jego życia. Stąd w dysertacji omówiono jeszcze szczegółowe problemy związane z przewodniczeniem liturgii na mocy samego sakramentu chrztu świętego. Są to: udzielanie sakramentu chrztu świętego, asystowanie przy zawieraniu sakramentu małżeństwa, nabożeństwo słowa Bożego oraz ostatnie pożegnanie. Ponad to wydzielone zostały dwa punkty: przewodniczenie liturgii wynikające z ustanowienia i pobłogosławienia oraz błogosławieństwa.

W zakończeniu dysertacji dokonano podsumowania wyników badań z nakreśleniem ogólnej syntezy przeprowadzonej refleksji naukowej. Zaproponowano kierunki dalszych, teologicznych poszukiwań, a także wskazano na potrzebę opracowania różnych publikacji popularyzujących problematykę wspólnotowego celebrowania liturgii oraz przewodniczenia liturgicznym zgromadzeniom.

2. Wartość merytoryczna dysertacji

Wartość merytoryczną dysertacji należy ocenić pozytywnie i z uznaniem za szerokie ujęcie problematyki badawczej. Przeprowadzono w niej usystematyzowaną refleksję wskazującą na fundamentalne i ważne znaczenie przewodniczenia liturgii w kontekście przywracania wspólnotowych celebracji.

Za pozytywny wkład w naukę w zakresie liturgiki w Polsce trzeba wskazać na uporządkowany chronologicznie wykład o zmieniających się w historii Kościoła sposobach rozumienia i przeżywania liturgii w zgromadzeniu, gdyż one przekładały się też na przesuwanie akcentów dotyczących w nim roli i miejsca przewodniczącego.

Zaletą zaprezentowanej pracy jest podanie najistotniejszych uzasadnień świadomej animacji i przewodniczenia liturgii, którymi są: szczególne Boże powołanie, udział w potrójnej misji Chrystusa Pana oraz uświęcenie wiernych. Dodatnią wartością pracy są budujące przykłady wielkich autorytetów, zwłaszcza św. Jana Pawła II z jego listami do kapłanów,

Benedykta XVI z jego wrażliwością i wnikliwością liturgiczną oraz przywołanie postaci św. Jana Marii Vianneya.

Do aktualnych i cennych ujęć w rozprawie należy zaliczyć te fragmenty, które zgodnie z soborowym duchem rozwijają wspólnotową koncepcję Kościoła gromadzącego się na liturgii.

W granicach wytyczonych przez Autora rozprawy zostały omówione dylematy i sprawy wynikające w rozpowszechnionej praktyki liturgicznej w rzymskokatolickich kościołach w Polsce a także zasygnalizowane trudności w przyjmowaniu, zarówno przez wiernych jak i niektórych duchownych, przemian dotyczących przebudowy prezbiterium, czy też różnorodności celebracji z coraz większym zaangażowaniem świeckich i podejmowanych przez nich posług, z jednoczesnym uwzględnieniem sakramentalnej roli kapłanów.

Oryginalną zaletą rozprawy jest to, że u ks. mgra Ryszarda Kilanowicza dominuje przekonanie o podniosłym i szczególnym charakterze zadań osoby przewodniczącej liturgii i wspólnotowym obrzędem. Należy tu wyraźnie podkreślić, że rzetelność badań została pogłębiona o źródła, którymi są Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, dziedzictwo patrystyczne, dokumenty i wypowiedzi urzędu nauczycielskiego Kościoła o liturgii w zakresie powszechnym jak i lokalnym, wielokrotne powoływanie się na Katechizm Kościoła Katolickiego oraz księgi liturgiczne i wprowadzenia do nich.

Godne zauważenia jest odwoływanie się do starożytnych Ojców Kościoła (ponad piętnastu), gdyż rozprawa doktorska wpisuje się w już trwały, współczesny nurt naukowych poszukiwań odpowiedzi na pytania z zakresu liturgiki. Doktorant postąpił zgodnie z soborowym postulatem odnowy życia Kościoła poprzez powrót do źródeł i jednocześnie dokonał pozytywnej polemiki z różnorodnymi sposobami pojmowania roli przewodniczącego w liturgii rzymskokatolickiej.

Do ważnych spraw, które zostały podjęte w rozprawie z punktu widzenia praktycznego i duszpasterskiego należy szczegółowe wyjaśnienie zmian zachodzących w obrębie sposobu przeżywania Mszy świętej w okresie między Soborem Trydenckim a Soborem Watykańskim II. Przy omawianiu ruchu liturgicznego, stawiającego sobie za cel odejście od wielości indywidualnych nabożeństw do jednego i autentycznego kultu oraz dostrzeżenie w Kościele wspólnoty, ks. Doktorat odwołał się do myśli wybitnych liturgistów: twórcy tego ruchu, Prospera Guérangera (1805-1875), papieża św. Piusa X z jego motu proprio „*Tra le sollecitudini*” (23.11.1903r.), benedyktyna Lamberta Beauquina (1878-1953), duszpasterza młodzieży Romano Guardiniego (1885-1968) oraz Josepha Andreasa Jungmanna (1889-1975). Ks. Doktorant uznał nauczanie św. Piusa XII za przełomowe w spojrzeniu na liturgię i zgromadzenie liturgiczne, wymieniając encykliki „*Mystici Corporis*” (29.06.1943) oraz

„Mediator Dei” (20.11.1947). Do istotnych spostrzeżeń zostało zaliczone określenie natury społecznego uczestnictwa wiernych we Mszy świętej. W rozprawie przypomniano, że już papież Pius XII pouczy, a nie dopiero Ojcowie Soborowi, że wszyscy obecni na liturgii są współofiarnikami, gdyż składają w ofierze przez ręce kapłana i razem z kapłanem zarówno Chrystusa Pana, jak i samych siebie.

W ten sposób ks. Doktorant wniósł pozytywny wkład w dyskusję z tzw. tradycjonalistami, którzy kwestionują soborowy kierunek na *communio* Kościoła. Ten fragment pracy może ułatwiać wielu katolikom, o ile przeczytają doktorat, zrozumienie i przyjęcie liturgicznych zmian.

Na podkreślenie zasługuje też dobre rozeznanie ks. Doktoranta we współcześnie występujących praktykach i codziennych zwyczajach w parafialnych kościołach. Autor rozprawy sam jest liturgistą i sprawuje posługę kapłańską jako duszpasterz. Niewątpliwie to osobiste doświadczenie również wpłynęło na korzystną, merytoryczną wartość dysertacji i sprawiło, że Autor porusza się fachowo w obrębie nakreślonej problematyki.

3. Ocena aspektu formalnego

Zawartość rozprawy odpowiada jej tytułowi zarówno zakresem, jak i treścią. Podjęta problematyka koncentruje się wokół roli i znaczenia przewodniczącego liturgii po Soborze Watykańskim II. Cała dysertacja jest wystarczająca objętościowo (ss. 290) i zawierają wszystkie elementy właściwe dla rozpraw z dyscypliny nauk teologicznych w obszarze liturgiki.

Struktura pracy jest logiczna, ułożona poprawnie w porządku chronologicznym i tematycznym. Kolejno analizowane są i referowane pojęcia określające: przewodniczenie, liturgię i miejsce przewodniczenia, zgromadzenie. Na przejrzystość pracy wpływa osobne wyjaśnienie istoty kapłaństwa powszechnego i służebnego, by w końcowych badaniach scharakteryzować aktualne zadania i miejsce przewodniczenia osób zależnie od ich statusu hierarchicznego w Kościele.

Każdy z sześciu rozdziałów poprzedza wstęp, w którym zarysowany jest problem badawczy oraz zasygnalizowane szczegółowe cele. Również każdy z poszczególnych rozdziałów zakończony został podsumowaniem zawierającym najważniejsze wyniki uzyskanych badań.

Przez całą dysertację zachowano porządek źródłowy, historyczny, teologiczny i aktualnie praktyczny. Niektóre rozdziały pracy są bardziej rozbudowane niż pozostałe;

zwłaszcza obszerne są piąty i szósty, w których omawiane są problemy dotyczące ostatniego soboru i nowych zadań we wspólnotowych celebracjach.

Bibliografia jest wykorzystana w pracy jest uporządkowana, przedstawiona poprawnie i zasadniczo wyczerpująca (około 450 pozycji bibliograficznych: materiałów źródłowych, monografii, artykułów i innych opracowań). Zamieszczony w niej wykaz na początku zawiera źródła, a w nich: księgi liturgiczne z uwzględnieniem ich wydań i opracowań (12 pozycji); Pismo Święte i Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła (37 pozycji); oraz inne źródła, do których ks. Doktorant zaliczył 19 pozycji patrystycznych oraz trzy Jana Pawła II [czy nie lepiej byłoby umieścić nauczanie papieskie razem?]. W 310 wykorzystanych opracowaniach na wyróżnienie zasługuje fakt, że ks. Doktorant korzystał z bogatego dorobku polskich teologów a także zagranicznych, zarówno tłumaczonych, jak i oryginalnych w językach: włoskim, niemieckim i angielskim. Ponadto zamieszczono 19 opracowań w kategorii literatury pomocniczej oraz wykaz 15 podręczników i słowników.

Przypisy są zredagowane prawidłowo i stosowane konsekwentnie, chociaż w niektórych przypadkach można byłoby więcej wprowadzić skrótów, zwłaszcza, gdy powtarzają się autorzy (np. w przypisach: tenże, nr 22, s. 62; nr 31, s. 65; nr 49, s. 71; lub tamże, nr 26, s. 64; nr 57, s. 74; nr 26, s. 86; nr 50, s. 95, nr 65, s. 99, nr 91, s. 110, nry 104-107, s. 116; nr 11, s. 122; nr 17, s. 124; nr 21, s. 125; nr 55, s. 133; nr 106, s. 149; nr 29, s. 164; nr 41, s. 170; nr 43, s. 171; nr 22, s. 187; nr 29, s. 188, nr 31, s. 189, nr 58, s. 198, nr 118, s. 210; nr 135, s. 213; nr 146, s. 215; nr 158, s. 222; nr 160, s. 223; nr 163, s. 224; nr 24, s. 235; nr 59, s. 246; nry 74-78, s. 249; nr 84-85, s. 250; nr 118 s. 258, nr 121, s. 259; nr 123, s. 260; nr 148, s. 269; nr 165, s. 275; nry 167-169, s. 276; nr 172, s. 277; 180 [?]-182; s. 281; nry 184-187, s. 282; nr 194, s. 283).

Dysertacja ma charakter teoretyczny, cechuje ją styl naukowy, adekwatny do rozpraw z zakresu liturgiki. Przejawem naukowości są prawidłowo zastosowane postępowanie metodyczne i spójność wyводу. Cele badawcze, które jasno i poprawnie określono we wstępie pracy, zostały zrealizowane. Ks. Doktorant zrealizował pomyślnie zamierzenia opracowując temat wieloaspektowo, zarówno opierając się na Objawieniu, czerpiąc z historycznego dziedzictwa, aż po współczesną myśl teologiczną.

Ostateczne wyniki badań i końcowe wnioski, wynikają konsekwentnie z wcześniejszych analiz. W podsumowaniu całej dysertacji podkreślono, jak duże znaczenie praktyczne ma podjęcie tego tematu i przeciwstawienie się niepoprawnym poglądom oraz postawom. Wskazano na teologiczne uwarunkowania zmian zachodzących w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego oraz zgodnie z zakresem badań zaproponowano postulaty dotyczące formacji liturgicznej.

Rozprawa jest twórcza, zachęca do duszpasterskiej refleksji nad wspólnotowością Kościoła i jego modlitwy oraz niejako prowokuje dalsze dyskusje dotyczące szeroko rozumianych zmian w liturgii. Inspiruje do dalszych poszukiwań pastoralnych w rozwiązywaniu problemów ludu Bożego w perspektywie uobecnianego misterium paschalnego oraz eschatologicznego wymiaru liturgii. W całej pracy z jednej strony przebija troska o zachowanie tożsamości celebransa, wynikającej z sakramentu kapłaństwa i jednocześnie dostrzega się otwartość na uaktywnianie laikatu w liturgii we właściwym zakresie, będącego konsekwencją chrztu świętego.

Przedstawiona rozprawa jest starannie opracowana od strony edytorskiej. Podczas lektury zauważono, tylko drobne uchybienia typu braku spacji, np. w tytule „2.3.Udział w liturgii”, s. 105, oraz przytrafiła się literówka, którą należy poddać korekcie:

- jest: „Diakoni pomagają w zadania biskupowi i prezbiterom” powinno być „Diakoni pomagają w zadaniach biskupowi i prezbiterom”.

Język w całej pracy jest poprawny, ale w niektórych momentach nieco monotony z racji używania tych samych pojęć i wielokrotnego ich powtarzania. Stosunkowo mało wykorzystywano wyrazy bliskoznaczne, co można tłumaczyć chęcią wypowiedzania się w sposób precyzyjny.

4. Tematy do dyskusji

Lektura rozprawy rodzi wiele pytań, które należy potraktować nie tyle jako zarzuty, lecz jako inspiracje do dalszych poszukiwań i badań.

- Pierwsze pytanie odnosi się do bibliografii. Przy całym bogactwie źródłowym ks. Doktorant nie uwzględnił jednak rzymskiego mszału św. Jana Pawła II w języku łacińskim z racji jubileuszowego roku 2000, który obecnie jest tłumaczony na język polski: *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Œcumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI, promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum editio typica tertia*. Typis Vaticanis A.D. MMII. [prefacje: *In celebratione Matrimonii*: (I. *De dignitate fœderis nuptiarum*, p. 1024; II. *De magno Matrimonii sacramento*, p. 1030; III. *De Matrimonio ut signum divinæ caritatis*, p. 1035) oraz proprium misse: *In celebratione Matrimonii*, p. 1023-1037]. Czym kierował się ks. Doktorant pomijając to najnowsze wydanie mszału, tym bardziej, że wielokrotnie powołuje się na Ogólne Wprowadzenie do niego?

- Drugie pytanie dotyczy kwestii udziału ochrzczonych w trojkiej misji Chrystusa, ponieważ na stronie 177 ks. Doktorant używa terminu „przynależność do Kościoła”, co zresztą pojawia się także we różnych współczesnych publikacjach, zwłaszcza o charakterze

ekumenicznym. Jak rozumie ks. Doktorant zdanie, które napisał: „Wszyscy przynależący do Kościoła są wezwani przez Chrystusa do wypełniania tych trzech misji”. Chodzi tu o misję prorocką, kapłańską i królewską. Zgodzę się, że wszyscy należący do Kościoła, a więc w pełni wcieleni do jego społeczności są wezwani do pełnienia tych trzech misji (zob. KK 14). Czy aby Ksiądz nie wyraża się niejasno takim stwierdzeniem i nie przeczy sobie, gdy jednocześnie dużo miejsca poświęca wadze chrztu, o którym z kolei napisał, że jest bramą do udziału we wszelkich łaskach Kościoła? Czy zatem przynależący do ludu Bożego, w sensie przyporządkowania, a więc np. niekatolicy, czy nieochrzczeni, a tym bardziej niewierzący mogą uczestniczyć w tej trojakiej misji Chrystusa, którego nie uznają jako Kapłana, Proroka i Króla?

5. Wniosek końcowy

Po szczegółowym omówieniu dysertacji, przedstawionej jako praca doktorska ks. mgr. lic. Ryszarda Kilanowicza, należy wyraźnie stwierdzić, że powstała ona w wyniku systematycznej refleksji naukowej według ogólnie przyjętych zasad metodologicznych i merytorycznych. Autor opracowanej rozprawy wystarczająco zrealizował cel badawczy postawiony w tytule pracy, którym jest rola i znaczenie przewodniczego w rzymskokatolickiej liturgii. Doktorant udokumentował istniejącą praktykę liturgiczną i nakreślił pozytywną perspektywę zadań stojących przed odpowiedzialnymi za animację nabożeństw i sprawowanie sakramentów. W dysertacji z powodzeniem udzielono odpowiedzi na postawione pytanie o rolę i zadania jakie stawia nie tylko liturgia, ale i Kościół współczesny przed przewodniczącym modlitwie wspólnotowej wyznawców Chrystusa w Kościele rzymskokatolickim.

Rozprawa jest aktualna i w całości należy ocenić ją pozytywnie, zwłaszcza podkreślając jej walor syntetycznego i uporządkowanego wykładu na ten wybrany aspekt posługi w liturgii. Zarówno od strony strukturalnej, jak i treściowej, cała praca spełnia wszystkie kryteria dysertacji doktorskiej. Wnoszę do Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o dopuszczenie ks. mgr. lic. Ryszarda Kilanowicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Sławomir Ropiak, prof. UWM